

ŽAN-LUJ SIJANI

DOKTOR SOKRAT

ZA VREMENA KRIZA I KATASTROFA

*Preveo s francuskog:
Novak Golubović*

KONTRAST
Beograd, 2023.

*Mojim prijateljima An-Mari,
Mari-Kristin, Žan-Polu i Pjeru.
Vernom Anriju*

PREGOVOR

Strepnja, neznanje, nezadovoljstvo. To su danas imena naših Parki, tih drevnih božanstava, gospodarica ljudske istorije. One su ćerke ovog perioda bez presedana u kome se krize gomilaju, a katastrofe nižu jedna za drugom. Njihova kolevka je sazdana od naših katastrofa. Oluju za olujom one jačaju i sada u svojim nepokolebljivim šakama drže nit naše sudbine, spremne da na njoj naprave precizan rez. Pod njihovom mračnom vlašću gubimo sigurnost, nadu, a čak i naši snovi deluju razulareno. Patnja nas prožima i čini se da ne postoji niko ko je sposoban da prevaziđe sveopštu slabost i da nas usmeri. Sumnja i zbunjenost su se uvukli u naše umove.

Podmuklo zlo koje muči civilizaciju globalnog tržišta već nam je mutiralo u glavama, gde je obmotano oko našeg mentalnog odbrambenog sistema protiv opšte panike i konfuzije. Potčinjavanje naučnika, zataškavanja političara, otupljujući fokus medija, ludilo na društvenim mrežama svakodnevno nas teraju u jednu psihološku crnu rupu, u kojoj više ništa ne možemo da znamo, više ništa da razumemo, više ničemu da se nadamo.

Kako i šta misliti, zapravo, u klimi koliko turbulentnoj, toliko i stresnoj? Možemo li još uvek da razmišljamo? Ono o čemu bi trebalo da razmišljamo izmiče nam usled nesreće, a pritom je to o čemu ne možemo da izbegnemo da razmišljamo od presudne važnosti, dok je takođe i naša dužnost da pokušamo da o tome razmišljamo. Kako da se preorijentišemo u ovoj graničnoj situaciji koja nas zaprepašćuje? Da ne potonemo u strah i tugu? Da pronađemo minimum razboritosti i mira? Da reaktiviramo volju za razumevanjem i želju za životom?

Hana Arent nas je ohrabrivala da „razmišljamo o događajima kako ne bismo podlegli aktuelnom”, da se izmestimo iz pritiska i hitnosti, iz toka preciznih i nesređenih informacija koje bacaju koliko svetla, toliko i senke na krize kroz koje prolazimo i neizostavno ih prate. Ova struja nas danas obuzima medijskom hipnozom i neveselom opijenošću društvenim mrežama. Razmišljati o onome što nam se dešava, o našim krizama i našim katastrofama, stoga zahteva od nas da razmišljamo unazad od aktuelnog, odmičući se što dalje od njegovog epicentra.

U svetu koji sve žrtvuje sadašnjosti, potrebno je odvojiti malo vremena i napraviti korak unazad. Da li je sadašnjost tako čista, tako poželjna kakvu pokušavaju da nam je prodaju? Ona ima svojih pomračenja i svojih opasnosti. Živeti samo u takvoj sadašnjosti i od nje znači i postati odgovoran za štetu koju ona nanosi. Niče nas je u svojim *Nesavremenim razmatranjima* upozorio na rizike opsesivnog kulta neposrednosti: „Pitanje je, naprotiv, koliko oni koji ne osećaju da su građani ovog vremena imaju pravo da budu puni nade. Da su od ovog vremena, doprineli bi njegovom uništenju i nestali zajedno s njim, a oni naprotiv žele da probude vreme za novi život, kako bi se ovekovečili upravo u takvom životu.”¹

Kako bismo zamislili život koji je istovremeno i lucidniji i mirniji, ovaj esej, dakle, predlaže da se vratimo izvorima. Da se na trenutak vratimo u Grčku, četiri veka pre naše ere, do Sokrata, koji je putem promocije filozofskog preispitivanja pozvao svoje sugrađane na nešto do tada nečuvano: brigu o sebi. Taj podstrek nije pao s metafizičkog neba. On je odjeknuo kroz Atinu u krizi koju potresa epidemija, niz ratova i unutrašnjih političkih sukoba, na ivici provalije istorije u kojoj će uskoro nestati. Kao i naše, i Sokratovo postojanje odigrava se u kontekstu nasilja i neizvesnosti. Njegova filozofija (i filozofija uopšte) rađa se u pozadini katastrofa.

¹ Up. sa: Fridrih Niče, *Nesavremena razmatranja* I-IV, prevod Danilo N. Basta, Plato, Beograd, 1995.

Sokrat je pozivao ljude da žive „život koji sebe preispituje“, koji sebe vrednuje i daje sebi smisao, mimo svoje biološke sudbine i njenih fizičkih ili ekonomskih ograničenja. Njegova filozofska praksa, veoma daleka od naše, bila je slična lečenju patologija koje istovremeno pogađaju kako pojedinca, tako i grad, a koje utiču i na nas: neznanje i cepidlačenje, demagogija i mentalitet krda, lični interesi i slepe strasti, lakovernost i očaj.

Babica misli, iscelitelj govora, Sokrat je želeo da brine o individualnoj duši, o njenim slepim i nasilnim željama, o njenim lutanjima i njenim strahovima. Pokušao je jednim potezom da izleči podeljeni grad, podložen nepravdi i ugrožen populizmom. Njegovo lečenje, briga o sebi, trebalo je da bude protivotrov za otrove njegovog vremena. Bilo je usmereno i na pojedinca, pozvanog da izvuče iz sebe resurse neophodne za suočavanje sa životnim iskušenjima, i na građanina, pozvanog da preispita svoju političku egzistenciju.

Povratak nekim od njegovih suštinskih poruka, u pokušaju da se u njima ponovo pronađu izgubljeni razum i poverenje, ne predstavlja potonuće u nostalgiju za nekakvim izgubljenim osvjetom misli, niti odagnavanje teskobe sadašnjosti i pronalazak mira u utočištu prošlosti. Cilj bi pre bio da se organizuje strateška meditacija, da se osujeti kretanje stvarnosti koja više ne može ništa da kaže o sebi. Da se povrati energija, koji se crpi iz dubine sebe, iz svog detinjstva i za svoju decu. Da se bolesnoj stvarnosti ubrizga vakcina davno prošlog vremena koja život povezuje sa samim sobom i omogućava mu da počne iznova. Ali takođe i da se epoha povede u smeru koji je suprotan njenim neautentičnim težnjama i njenim nesvesnim nezadovoljstvima.

Pogrešili bismo, međutim, ako bismo u sokratskoj medicini tražili čudotvorne lekove za sve bolesti kojima smo preplavljeni. Njegova filozofija nije doktrina i nikada se ne zatvara u neku istinu koja može da se poseduje. Niti je preskriptivna, moralizatorska

disciplina koja bi mogla da se spakuje u kutiju za prvu pomoć. Sokrat ne oslobađa napora koji svako mora da uloži kako bi sam sebe probudio i utro sam svoj put. On nudi platformu za ispitivanje.

U konfuziji i nemiru današnjeg sveta, da li bi sokratsko ispitivanje, ako bismo se vratili njegovim principima, metodu i ciljevima, moglo na osnovu nekoliko rečenica koje su ga učinile poznatim, a koje ovde koristimo kao pronađene arheološke fragmente, da nam pruži neko uporište, neki centar, odakle bismo mogli bolje da se suočimo sa svojim bolestima i svojim slabostima?

I

„Bрините о себи, не занемарујте себе.“

→ Да ли би филозофија коју је Сократ замислио и практиковао као бригу о себи могла да нам помогне да се снадемо у свету који је у кризи?

→ Шта се подразумева под brigom o sebi?

→ У чему се састоји терапија душе? Да ли се разликује од медицине и психотерапије? Које патологије лећи? За каквом врстом здравља трага?

→ Да ли се sokratska medicina на nekoga ugledala? Може ли се и данас применити? Како би могла да нам послужи у борби против nemara i prezira ljudi? Да ли би могла да нас заштити од očaja i pesimizma?

→ Да ли је избор живота који се испитује и preispituје и dalje naša najbolja odbrana од aktuelnih napada на našu lucidnost?

O tome svedoče masovne zavisnosti, ali i širok spektar mogućih terapija, od najpouzdanijih psihoterapija do najfantastičnijih praksi: u nasilnom i uznemirujućem svetu u kom trenutno živimo, potrebna nam je podrška da bismo postojali, razmišljali i voleli. Naš način života nas zlostavlja, a budućim perspektivama koje nam otvara nedostaje kako jasnoće, tako i privlačnosti. Bilo da se radi prosto o pauzi, pronalaženju novih resursa, promeni načina života, ponašanja ili umirivanju svojih muka, želimo da brinemo o sebi.

Pojam brige je širok, obuhvata veoma različite zahteve. Voleli bismo da imamo vremena da posvetimo više pažnje sebi da bismo odagnali taj osećaj da nam život izmiče kako dani prolaze. Želeli bismo da pronađemo samopoštovanje koje prema sebi više ne osećamo, obzir koji očekujemo od drugih, a kojeg nema, u individualističkom društvu satkanom od konkurencije i ljubomore.

Takođe nastojimo da odagnamo našu prvobitnu sklonost ka nezdravom, da lečimo svoje tužne strasti i depresije. Isto tako želimo da naše društvo zaštiti najslabije, da garantuje pravilno funkcionisanje pravde i slobode. Konačno, izražavamo ambiciju da damo smisao i vrednost kako našem individualnom životu, tako i našem životu kao ljudskog bića u svetu. Želimo da mišlimo svoj život, ali naše sposobnosti mišljenja i mišljenja sebe poremećene su koliko i klima, ekonomija ili život u gradu.

Briga o sebi značila bi preusmeravanje fokusa koji bi istovremeno obuhvatio težnju ka dobrom životu, ka blagonaklonosti društva, kao i potragu za smislom. Etika, politika, filozofija i duhovnost isprepletene su u ovom zahtevu na koji sistem koji organizuje naše trenutne uslove života izgleda niti želi niti je sposoban da odgovori. Neovarvarski svet je zavladao. U njemu živimo u strepnji od katastrofa, kultu rivalstva i opštoj gluposti.

Ostavimo na trenutak ovaj neizvestan, preteći svet kako bismo se vratili u Grčku V veka pre nove ere i susreli se sa Sokratom (470-399. p. n. e.), jer je on prvi zapadni mislilac koji je ozvaničio brigu o sebi i dao joj ime. Ovu originalnu terapiju, ovaj lek za dušu, on istovremeno i krsti i promoviše. On joj daje ime filozofija, što znači želja, potraga za mudrošću.

Danas imamo specifičnu koncepciju filozofije, daleku od one njenog osnivača. Termin obično označava naporno štivo, rezervisano za stručnjake, koje preskačemo u srednjoj školi, na poslednjoj godini, ne shvativši u potpunosti njegovo značenje i značaj. Uprkos interesantnim inicijativama da se popularizuje ili otvori za veoma mladu, dečju publiku, filozofija ostaje opskurna i odbojna disciplina, rezervisana za intelektualnu elitu.

Prema drugoj široko rasprostranjenoj ideji, filozofija je beskorisna. Iz najmanje dva razloga. Najpre zato što vraćajući pojedinca na upotrebu sebe, na slobodu razmišljanja o svom životu, filozofija poništava samu sebe, jer je najkraći put do nje onda kad je praktikujemo sami, bez ičije podrške. Zatim zato što je, na osnovu čvrsto uvrežene predrasude, filozofija ekvivalent povlačenju iz sveta nad kojim nema nikakav uticaj. Ona je dvaput odbačena u ime ekspeditivnog utilitarizma.

Filozofija je tako istovremeno i precenjena i obezvređena. Njena korisnost, njeni benefiti, međutim, pokazuju se kao neosporni u pojedinačnim iskušenjima ili kolektivnim krizama koje nam život nameće. Svako tada traži izvore prosvetljenja i utehe kod filozofa ne bi li se izvukao iz zbunjenosti, ne bi li se preorijentisao. Filozofija dobija svoj pun smisao kada se javno mnjenje nađe u nedoumici ili kada je omamljeno, kada za njega sve postane neuhvatljivo i mračno, odnosno kada zapravo postane svesno

sebe i svojih granica... Uprkos ovim izvanrednim situacijama, filozofija nema više nikakve veze sa brigom o dušama na koju je Sokrat pozivao. To je sada posao psihologije, duhovnosti ili ličnog razvoja.

Pod filozofijom, izrazom koji je pozajmio od Pitagore, Sokrat nije podrazumevao teorijsku disciplinu, namenjenu izgradnji vizije sveta, već aktivnost kojoj je žrtvovao većinu svog vremena. Ova praksa se nije sastojala u povlačenju u kuću kako bi pisao u samoći – Sokrat iza sebe nije ostavio nijedno delo – već naprotiv, u razgovoru sa Atinjanima tamo gde su oni provodili vreme: na agori, u gimnazijumima ili salama za gozbe. Ove prve karakteristike dovoljne su da se Sokratova filozofija jasno razdvoji od filozofije današnjih mislilaca. Za njega je to bila praksa neodvojiva od javnog života, uronjena u zajednicu. Od samog početka spajaju se filozof i aktivni građanin, susreću se mislilac i čovek sa ulice.

U *Gozbi*, čuvenom dijalogu u kom nastoji da definiše prirodu želje, Sokrat se ne ustručava da se pozove na jednu žensku figuru, Diotimu iz Mantineje, sveštenicu i proročicu koja ga je uvela u tajne ljubavi. A u drugom dijalogu ga vidimo kako ispituje mladog roba i pronalazi u njegovim odgovorima dokaze urođenog razuma u ljudskom umu. U grčkom društvu, koje su stvorili slobodni ljudi za sebe, Sokrat ne okleva da zađe na marginu tog društva, među izopštene. On ide svuda gde grad pulsira i gde se njegova najpotisnutija istina grči.

Pre nego što u kratkim crtama predstavimo sokratsku terapiju, treba imati na umu da promoter ove filozofije nije jedna osoba, već dvojac. Platon je druga polovina osnivačkog para. Samo stručne egzegeze omogućavaju da se napravi razlika između onoga što predstavlja čisti sokratizam, a šta potiče od emancipovanog platonizma. Razlika između stvarne Sokratove ličnosti i njegovog lika u dijalozima koje je napisao Platon. Hronološko čitanje Platonovih dela otkriva Sokrata A, Sokrata B, a zatim i književnu

figuru koja je u poslednjim delima odsutna. Platon prvo postaje Sokratov glasnogovornik, zatim se uloge u dijalozima menjaju, Sokrat postaje njegov pseudonim, njegov avatar. Dakle, da ne bismo nepotrebno komplikovali poruke, dvojicu ljudi smatraćemo jednim te istim misliocem koga ćemo nazvati Sokratom.

Zaista bismo se izgubili pokušavajući da razdvojimo ono što dolazi iz identifikacije, iz književne igre – Platon je zapanjujuće genijalan u pogledu ovoga – ponekad čak i iz humora i podsmeha. Pogotovo stoga što se Sokrat pojavljuje kao složen, ambivalentan lik, stari majstor u umetnosti ironije i dvosmislenosti, što su prakse koje ljude uvek zbunjuju i teško ih je prihvatiti kao dobronamerne. Ali ovi aspekti ne bi trebalo da nas odvrte. Dualitet Sokrat-Platon i dvosmislenost samog Sokrata nisu beskorisni. Naprotiv, oni nas štite od svake sakralizacije filozofa, ekscesa koji bi bio u suprotnosti s njegovom voljom i njegovim ciljevima.

Istina je da Sokrat izaziva divljenje hrabrim stavovima koje je umeo da zauzme pred svojim sudijama, a još više pred smrću. Ali svedočanstva njegovih sledbenika koji su skovali legendu o njemu ublažena su kritikama i ismevanjem kojima je bio izložen. Filozofija kako ju je Sokrat zamišljao, odnosno kao potpuna posvećenost, i lična i politička, nije se podrazumevala u Atini. Kontekst prijema bio je daleko od izvesnog.

Iako je mlade Atinjane fascinirao inovativni i disidentski zaokret koji je predstavljala, filozofija, koju je Sokrat uvek praktikovao kroz živ dijalog, uznemiravala je njegove sugrađane i zabrinjavala pristalice ustaljenog poretka. Rasprave su umele loše da se završe. Sokrata su hvatali za gušu, bilo je i udaraca. I tako se jednog dana sokratsko iskustvo pretvorilo u tragediju. Neki reakcionarni građani, koji su nesumnjivo bili ljubomorni ili su se osetili metom njegovih napada, optužili su ga za bezbožništvo i korumpiranje omladine i tražili njegovo pogubljenje. Nakon javnog suđenja, narodna porota je osudila filozofa na smrtnu kaznu.

U skladu sa običajem u Atini, Sokrat je morao sam sebi da presudi tako što će popiti jak otrov: kukutu.

Upravo kada pred sudijama traži da definiše svoju filozofsku aktivnost, što je posebno dramatičan trenutak u kom stavlja svoj život na kocku, Sokrat razvija svoje najpotrebnije ohrabrenje: brigu o sebi. Objašnjava da mu je cilj samo da ubedi svog sugrađanina „da zaboravi na sve druge obaveze pre nego što se posveti sebi”. Briga o sebi treba da bude glavni prioritet i njome se stalno treba baviti. Ali šta zapravo znači posvetiti se sebi?

Zdravlje je osnovno dobro. Stoga je očigledno neophodno voditi računa o svom telu, ali ta briga nije ni dovoljna ni suštinska. Sokratova filozofija se stoga vrlo jasno razlikuje od medicine. Ali ona joj nije strana, niti je prema njoj neprijateljski nastrojena. Otac medicine, Hipokrat, Sokratov je savremenik i smatramo ga filozofom. Sokrat iz medicine u nastajanju preuzima nekoliko odlučujućih principa. Hipokratova medicina označava raskid sa arhaičnim pristupom bolesti i magijskim praksama lečenja. Zasniva se na posmatranju simptoma koje detaljno popisuje, analizira, grupiše i procenjuje.

U Platonovim dijalozima nalazimo nepobitne veze sa racionalističkom medicinom Hipokratove škole. On je zamišljao zdravlje kao ravnotežu između četiri elementa, toplog i hladnog, suvog i vlažnog. Iako prebacuje predmet ravnoteže ili harmonije na pitanja koja se odnose na zdravlje duše ili grada, Platon se oslanja na princip ravnoteže, suštinski važan za medicinu u nastajanju.

Još jedna sličnost: učešće pacijenta u procesu identifikacije patologije, zatim i samog izlečenja. Kao i medicina, Sokratova filozofija se zasniva na razmeni i dijalogu. A kako ne uporediti dva najpoznatija iskaza, Hipokratovo „čuvaj sebe” i Sokratovo „spoznaj sebe”? U dve suštinske tačke – pribegavanje dijalogu i delovanje subjekta na sebe – medicina tela i medicina duše pokazuju zadivljujuću povezanost.

Sokrat se često poziva na medicinu i lekare. Za njega je medicinska tehnika interesantna iz tri razloga. Ona nastoji da identifikuje nepromenjive kroz mnoštvo slučajeva, ona je u službi ljudi i nezainteresovana je – „lekar nije preduzetnik”, „medicinu ne zanima interes medicine, već interes tela” – okrenuta je ka dobru, nečem boljem: obnavljanju zdravlja. Može se obrazložiti, društvena je, etička: na osnovu ove tri suštinske tačke, čini se da je medicina blizanac filozofije.

Medicina i filozofija su bile mnogo povezanije nego danas, kada se čini da je prva sve više potčinjena tehnologiji. Nema sumnje da ovu prvobitnu blizinu treba posmatrati kao efekat kulturne paradigme. *Pathos*, od kog potiče termin patologija, označava ono što utiče na čoveka, tačnije ono što na njega utiče na negativan način; to može biti bol, bolest, ali i neko mučno osećanje – tuga, bes, mržnja – ili čak poremećaj izazvan spoljnim okolnostima. To je globalni pojam koji u sebi sadrži nekoliko različitih nivoa značenja.

Ali mada se ove dve discipline spajaju, one su ipak različite i iznad svega nejednake. Briga o svom telu i lečenje bolesti bili bi nemogući kada život sebe ne bi preispitivao: „Telo može da se leči samo dušom.” Štaviše, telo nije u stanju da zasnuje neku etiku. Samo duša ima ovu moć: „Nije telo, koliko god dobre konstitucije bilo, ono što čini dušu dobrom; naprotiv, duša je ta koja telu, svojom vrlinom koja joj je svojstvena, daje sve savršenstvo za koje je ono sposobno.” Upravo je domen individualne duše, njena uloga u gradu, njeno prisustvo u svetu, ono što Sokrat predlaže da se istraži i poboljša.

Međutim, mora se napraviti razlika između Sokratove terapije i onoga što nazivamo psihoterapijom. Duševne bolesti nisu bile nepoznate grčkim lekarima. Hipokrat je među njima već razlikovao epilepsiju, maniju i melanholiju. Sokrat je verovatno bio svestan ove klasifikacije. Ali briga o sebi koju on zagovara, iako

uključuje psihološke aspekte, ne bavi se neurozama, psihozama ili perverzijama. Sokratova medicina se ne fokusira na individualnu patnju kako je mi danas razumemo. Briga o sebi, u sokratskom smislu, više nije modifikovanje svog ponašanja kako bi se ono uklopilo u društveni kalup, kako bi se prilagodilo normi. Upravo suprotno, reč je o raskidu sa konformizmom i predrasudama da bi se mislilo svojom glavom.

Glavna karakteristika brige o sebi jeste to da se ona fokusira na biće ljudi. „Onaj ko brine o svom telu, brine o onome što je njegovo, ali mu ne pripada.” Sokratska briga se bavi onim što čovek jeste, a ne onim što ima. Štaviše, briga o sebi ne znači baviti se svojim poslom ili uvećavati svoje bogatstvo. Materijalna dobra, imovina, isto kao i telo, nisu ni predmet ni svrha terapije. Briga o sebi takođe znači otklanjanje brige o imidžu i reputaciji, koji su toliko rasprostranjeni u grčkom društvu. Ona znači zaštititi sebe od života koji bi bio u potpunosti posvećen znanju. Sokrat nije mudrac i priznaje da ne zna ništa o zakonima prirode. Briga o sebi daje prednost biću nauštrb posedovanja, pojavljivanja i znanja.

Ono što čovek jeste, ono što ga definiše i razlikuje, to je njegova duša. Stoga je na nju usredsređena i na nju se koncentriše briga o sebi. U narednim poglavljima ćemo zaći dublje u Sokratovu i Platonovu predstavu o duši. Za početak možemo da se zadovoljimo time da je shvatimo kao svest. Ono što je svojstveno čoveku jeste to da je svestan postojanja. Njegovo biće karakteriše svest. Svest i biće su povezani u jednom kolu koje ih konstituiše.

Ljudski život nije slepi kolosek, to je „život koji sebe preispituje”. On je uvek u kontaktu sa sobom. Iz samog bića proističe da doživi sebe, da razmišlja, da nikada ne prestaje, čak ni u subliminalnom modusu, da bude u kontaktu sa samim sobom. Biti i biti svestan su jedno te isto iskustvo, jedna stvarnost. I ova refleksivnost nije tek obična svest o postojanju. Ona utiče na delanje, ponašanje, način

života. Čovek se pita kojim putem treba da ide, razmatra u dubini duše, procenjuje posledice i svrhu svojih postupaka.

Čovek nije potpuno samosvestan. On ima telo, impulse i strasti, želje i zadovoljstva koji ga, prema Sokratu, trajno odvrćaju od racionalnog dela njegove duše koji upravlja iskrenim odnosom prema sebi. Rasuđivanjem prvo u sebi, a zatim sa drugima, misao shvata svoju suštinu. Upravo se na ovu svetlost u dubini duše Sokrat fokusira i podstiče nas da je čuvamo i gajimo. „Život koji sebe ne preispituje”, objašnjava on sudijama, „nije ljudski život.”

Ljudski život nije samo prirodni ili biološki život, život koji se dobija, održava, prenosi i dovršava u sasvim pasivnom i pravolinijskom kretanju. To je život obdaren snagom, zadivljujućom i jedinstvenom, da se vrati sebi, snagom refleksivnosti i refleksije. Život koji se živi, ali život svestan življenja i uvek sposoban da se oporavi kroz fidbek koji mu omogućava da se orijentiše, da transformiše svoju okolinu i sebe samog. To je takođe slobodan i odgovoran život, sposoban da sebi zada sopstveni zakon.

Briga o sebi, dakle, počinje pažnjom koju živi i misleći pojedinac posvećuje sebi, svojoj duši – Sokrat nema drugu reč za to – i, preciznije, racionalnom delu duše koji, svojom ekskluzivnošću, izuzetkom koji uvodi u svet, nosi obeležje nečeg božanskog. Upravo tu enigmu i taj sjaj Sokrat skida sa zabata proročišta u Delfima gde je posetilac mogao da pročita i usvoji čuvenu formulu „Spoznaj sebe samog i spoznaćeš prirodu i bogove.”

Međutim, priroda duše nije samo intelektualna. Duša zapravo ima tri dela, tri veoma različite funkcije. Ona sadrži u sebi racionalnu dušu, sposobnu da preispituje samu sebe, da razmišlja, koja traži istinu kako bi ostvarila dobro, dušu koja takođe i govori; aktivnu dušu koja je sedište osećanja koja nose energiju – bes i hrabrost, primera radi – koja podstiče na reagovanje i preduzimanje, i dušu koja žudi, koja je vođena željom da zadovolji osnovne potrebe i popuni svoje praznine.

Sokrat ne prezire tela. Nema puritanizma među grčkim filozofima. Sokrat ima ženu i decu; ima čak i dva ognjišta otkako je, kako bi se Atina izmučena ratovima ponovo naselila, bigamija jedno vreme dozvoljena. Ima ljubavnike. Trezvenjak je, ali povremeno može dobro da popije. Želja i zadovoljstvo su teme koje se često obrađuju u dijalozima. I sama razumna duša je vođena željom, željom za saznanjem.

Briga o sebi se ne sastoji u tome da se jedna od ovih konstitutivnih težnji isključi u korist druge ili drugih, već da ih učini kompatibilnim, da ih uskladi. Brinuti o sebi znači isto toliko voditi računa o svojim željama i ponašanju, kao i o svojim mislima. Intelektualna duša zadržava primat zato što ima moć da preispituje sebe i stoga da se orijentiše ne ograničavajući druge funkcije duše.

Koje „bolesti” Sokratova filozofija tvrdi da leči? Prema Hipokratovom modelu koji je prenet na nivo duše, Sokrat bolest shvata kao nešto što ograničava, kao neki poremećaj, kao *nerazum*. Ova disfunkcija može da utiče na jedan od delova duše i izazove preteranu ili perverznu želju, preterani bes ili pak beskorisnu erudiciju. Takođe može da poremeti ravnotežu koju delovi moraju da održavaju između sebe unutar svog jedinstva. Razum prevladava, između ostalog, i zato što slobodan čovek ne može da dozvoli da njegove sopstvene želje dominiraju nad njim, isto kao što ne može da se pokori željama drugih.

Upravo u takvim slučajevima vidimo da je pravilno funkcionisanje duše poremećeno, zbog čega ona gubi kontrolu nad svojom centralnom ćelijom, razumom. Sokratska terapija se bori protiv svega što čoveka čini nerazumnim, protiv svega što narušava ravnotežu koja mora da se održi između želja, volje i razuma. Ali i protiv svega onoga što grad čini nefunkcionalnim: nepravde, populizma, pojedinačnih interesa. I protiv svega onoga što čoveka tera da pređe granice svog stanja, bilo da je to regresija